

Nika Leben, Kranj

FIGURALNE STENSKÉ POSLIKAVE NA GORENJSKEM ODKRITJA V ZADNJIH LETIH

Od začetka devetdesetih let poteka na Gorenjskem intenzivna gradbena obnova cerkva. Pri menjavah fasadnih ometov prihajajo na dan dragocena pričevanja o stavbnem razvoju posameznih spomenikov, obenem pa se bogati zakladnica stenskih poslikav vse od zgodnje gotike do 19. stoletja.

V okviru arhitekturnih poslikav je treba omeniti poslikave zvonikov, ki si zaslužijo posebno obravnavo. Na Gorenjskem skoraj ni več zvonika, na katerem ne bi dokumentirali naslikanih vogalnikov in bordur. Šivani vogali so lahko preprosti pravokotniki grafitno sive barve, kot na primer na zvoniku župnijske cerkve sv. Benedikta v Stranjah, podružnične cerkve sv. Florjana v Studenščicah ali podružnice sv. Klemena v Mojstrani. Baročno razgibani s polkrožnimi zaključki so bili rekonstruirani na podružnični cerkvi sv. Nikolaja v Sp. Bitnjah, župnijski cerkvi sv. Urha v Žabnici ali podružnici sv. Simona in Jude na Sp. Brniku. Najbolj slikoviti so tribarvni vogalniki, značilni za Bohinjski kot. Obnovljeni so pri sv. Ahacu na Nemškem rovtu, pri sv. Katarini v Jereki, sv. Pavlu v Stari Fužini, dokumentirani pa na zvoniku župnijske cerkve sv. Marjete na Bohinjski Beli. Izjemna je dokumentirana poslikava zvonika podružnice sv. Duha na Češnjevku pri Cerkljah, ki je bil v celoti toniran grafitno sivo, bordure in vogalni pasovi pa so bili beli. Šivane vogale dopolnjujejo bordure pod strešnimi napušči ali pod vsemi delilnimi venci (sv. Klemen v Mojstrani). Bordure sestavljajo cofki ali suličaste navzdol obrnjene križne rože, ki izhajajo še iz gotske tradicije. Vogalniki z bordurami so obvezni na gotskih prezbiterijih, včasih pa tudi na ladjah (sv. Peter nad Begunjami ali sv. Nikolaj v Sp. Bitnjah). Na podlagi doslej zbrane dokumentacije o toniranju ometov je deloma že mogoče lokalizirati delavnice, ki so zlasti v prvi polovici 18. stoletja sodelovale pri gradnji zvonikov.

Pri tem je treba upoštevati, da je figuralnih poslikav manj. V gradivu so zajete poslikave, ki so že evidentirane in valorizirane v li-

teraturi, vendar so bile ob restavriranju dopolnjene z novimi prizori, in poslikave, ki so bile odkrite ob strokovnem nadzoru gradbenih posegov in v literaturi še niso omenjene. Časovno zajemajo obdobje od sredine 14. do sredine 19. stoletja, omejene pa so na območje Gorenjske, ki ga ima na skrbi Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju. Z izjemo radovljiške graščine in župnišča ter Layerjeve hiše v Kranju so poslikave omejene na sakralne spomenike. Namen dokumentarnega gradiva, predstavljenega kronološko na osnovi okvirnih datacij, je predvsem dopolniti vedenje o stenskem slikarstvu 17. stoletja. To obdobje je v literaturi doslej najmanj obdelano, obseg odkritih poslikav, ki jih lahko datiramo v ta čas, pa je na Gorenjskem največji. Ob posameznih spomenikih so omenjene tudi bistvene novosti v zvezi s stavbnim razvojem oz. arhitekturo.

Med najpomembnejša odkritja zadnjih let sodi nedvomno odkritje poslikave na severni steni ladje v *podružnični cerkvi sv. Florjana v Studenščicah* blizu Vrbe (Leben 1990, 258). Ladja je v osnovi romanska, kar dokazujeta sekundarni mrežasto grebenasti ladijski obok iz 17. stoletja in razmeroma pozen gotski prezbitarij. Vidni sta dve plasti fresk. Na spodnji plasti je v črno uokvirjenih poljih verjetno naslikano Kristusovo življenje, od katerega je viden le del konja in bosonoge človeške figure, najbrž prizor iz *Pohoda svetih treh kraljev*. Freske sodijo med naše najstarejše poslikave, v čas pred letom 1300. Ker jih je dobrih sto petdeset let kasneje preslikal Žirovniški mojster (Höfler 1996, 151), je njihova prezentacija vprašljiva.

Sredi 14. stoletja sta bili poslikani ladja in prezbitarij *podružnične cerkve sv. Ožbalta na Zgornjem Jezerskem* (Höfler 1996, 187). Cerkev je v osnovi zgodnjegotska arhitektura z baročnim zvonikom. Ladja je bila kasneje prezidana, kar nam dokazujejo ob obnovi odkrit renesančni polkrožni portal z vogali, porezanimi na ajdovo zrno iz 16. stoletja, v severni steni s fragmenti gotske poslikave in deli gotških reber, vzdani v ostenje oken. Starejše freske v notranjosti so pripisane neznanemu, lokalno šolanemu slikarju, stilno pa jih uvrščamo v pozno stopnjo risarskega sloga na Koroškem (Zimmermann 1997, 83–84). Ob popravilu ometov na fasadi prezbitarija je bila odkrita freska s prizorom *Križanja* (sl. 1), ki jo lahko glede na kolorit in tekoče očrtovanje figur pripišemo istemu avtorju. Freska je pokrivala prvotno večji del juž-

ne stene prezbiterijskega. Deloma jo je uničilo sekundarno okno, deloma so jo okrnili ob odstranjevanju poškodovanih delov ometa. Ohranjen je le njen zgornji del s prizorom Križanja. Prizor obroblja okvir, sestavljen iz dvojnega rdečkastega pasu in okrastega polnila. Ker zgornji zaključek okvira manjka, po vogalih lahko sklepamo, da je bil okvir dvojen. Kompozicija je strogo simetrična. V sredini je upodobljen Jezus na križu, ki ga je slikar oblikoval kot nekoliko razširjen del okvira. Jezusa je upodobil z nagnjeno glavo, ledveni del pa pokriva široka perizoma. Način gibanja bo mogoče razbrati po čiščenju, ker je freska slabo ohranjena. Oblikovanje prsnega koša in razprtih rok z dolgimi prsti je slikar dosegel samo s črto, medtem ko je gibanje ledvenega prta poudarjeno tudi s senčenjem. Ob Jezusu na desni stoji Marija s sklenjenima rokama. Glavo ima pokrito z ogrinjalom, oči rahlo priprte. Janez Evangelist na levi je ohranjen samo do pasu. V levici drži knjigo, desnico pa dviga k obrazu. Prizor na skrajni levi in desni zaključujeta dve stoječi figuri. Levo ob Mariji je upodobljen svetnik s škofovsko kapo. Frontalno naslikan obraz z mandljastimi očmi obkroža temna pričeska. Na tuniki je opazen rombast vzorec, ki se ponovi tudi na fragmentarno ohranjeni figuri v spodnjem delu freske. Tudi svetnik na desni ima temnejše lase s črtno poudarjenimi kodri, ker je pokrit s krono zelo verjetno predstavlja zavetnika cerkve sv. Ožbalta. Kolorit je topel, ker prevladujeta na freski oker in rdečkasta barva, s katerima je slikar naslikal večino prizora. Le kroni in lasje obeh kronanih svetnikov so temno sive barve. Spodnji del freske je uničen. Fragmentarno je ohranjena samo draperija nedoločljive figure z rombastim vzorcem. Celotna freska je bila naslikana v pravi freski, le križ je bil sekundarno poudarjen s četverolistnimi zaključki, izvedenimi na belež. Fragment četverolista zasledimo tudi na levem zgornjem vogalu freske.

Podružnična cerkev sv. Nikolaja v Spodnjih Bitnjah stoji na temeljih rimske vile rustike (Sagadin, 1995, 19) v neposredni bližini ohranjenih temeljev¹ romanske cerkve sv. Vida (Leben 1995, 44). Sezidana je bila okoli leta 1300 na prehodu med romaniko in gotiko. Romanska sta razmeroma plastovita zidava in polkrožni portal, odprt v severni steni ladje, gotiko (Komelj 1973, 278) pa nakazujeta obok in

¹ Temelji cerkve sv. Vida še niso prezentirani.

srednje biforno, že zašiljeno okno v prezbiteriju. Poleg slikovite arhitekturne poslikave v obliki šivanih vogalov v petih barvnih tonih je bila na zahodni fasadi ladje na drugi gotski plasti ometov odkrita večja freska z neznanim prizorom, ki jo po kosmatskem okviru lahko pripišemo skupini furlanskih oz. goriških slikarjev ali njihovih naslednikov z začetka 15. stoletja. Žal je ohranjen samo okvir z rombastim ornamentom in del verjetno dvojne mandorle v zlatem okru. Preostalo fresko je uničil v zahodno fasado vpeti baročni zvonik. Omet med fresko in vogali je popolnoma zaglajen. Na njem so vidni posamezni napisi, ki jih bo mogoče razbrati po restavriranju. Poslikana je tudi notranjost prezbiterija in slavoločna stena, ob sondiranju v ladji pa je bila odkrita tudi freska s svetniško figuro na južni steni ob oknu.²

Od romanske arhitekture *podružnične cerkve sv. Radegunde na Bregu pri Žirovnici* se je ohranila le severna in slavoločna stena ladje in temelji apside, medtem ko sta sedanji prezbiterij in južna stena ladje iz leta 1699.³ Na slavoločni steni so v celoti odkrite freske, ki jih Höfler pripisuje mojstru Žiganje vasi iz drugega desetletja 15. stoletja (Höfler 1996, 81). Prizora s sv. Mihaelom ter Lovrencem in Radegundo dopolnjuje v zgornjem pasu *Oznanjenje z nosečo Marijo* (sl. 2). Marija sedi na slikovitem prestolu, postavljenem v odprti arhitekturi. Tik ob prestolu stoji bralni pult z odprto knjigo, tihožitje pa dopolnjujeta vaza z modrim cvetjem in sv. Duh. Na temenu slavoloka je upodobljen Bog Oče, ki Mariji podaja utelešenega Jezusa v podobi majhnega otroka, motiv, ki ga je v skromnejši izvedbi ponovil v bližnjih Mostah Žirovniški mojster. Angel na levi z napisnim trakom, ki se vije proti sredini slavoloka, je skoraj uničen. Ohranil se je le del obraza, zastor in kosmatska bordura. V talnem pasu pod Lovrencem in Radegundo je

² Freske v notranjosti še niso restavrirane.

³ Ob obnovi ometov leta 1996 je bila potrjena trditev F. Avsca iz leta 1933 (rokopis v NŠAL), da sta romanski severna in slavoločna stena, južna stena ladje pa je prezidana. Severna stena je namreč grajena plastovito, zidava južne pa je neizrazita in vsebuje spolije s freskoometi (s kosmatskimi vzorci) iz podrte apside. Identična okna v prezbiteriju in okno v južni steni ladje dokazujejo tudi sočasno gradnjo južne ladijske stene in prezbiterija ter obenem rušenje apside, ki je še vidna na modelu cerkve na glavnem oltarju iz 17. stoletja. Avsec je leta 1925 opazil nad južnim portalom vrezano letnico 1699, ki bi glede na slogovne značilnosti prezbiterija in južnega portala ustrezala naštetim posegom.

GRADIVO

1. P. c. sv. Ožbalta na Zg. Jezerskem: *Križanje*, sredina 14. stoletja

2. P. c. sv. Radegunde na Bregu pri Žirovnici: *Oznanjenje*, mojster Žiganje vasi, drugo desetletje 15. stoletja

naslikan zastor s patronami v obliki stiliziranega leva in vegetabilno geometrijskim motivom. Zastor se nadaljuje v rdečem tonu na ostenju slavoloka nekdanje apside, kjer sta fragmentarno ohranjeni dve svetniški figuri.

Podružnična cerkev sv. Nikolaja v Mevkužu se v arhivskem gradivu prvič posredno omenja leta 1430, posvečena pa je bila leta 1465 (Höfler 1996, 128). Ob obnovi zunanjsčine je bilo v severni steni ladje odkrito in prezentirano gotsko okence, ki ima enako oblikovano krogovičje kot okno v prezbiteriju, kar dokazuje sočasno gradnjo ladje in prezbiterija.⁴ V 17. stoletju je ladja dobila nova polkrožno zaključena okna⁵, ki so jih ob obokanju notranjosti v 18. stoletju povečali in preoblikovali. Ladjo so takrat tudi podaljšali proti severozahodu.⁶ V baroku⁷ je bil ob prezbiteriju pozidan zvonik, ki je prekril Bolfgangovo fresko s sv. Krištofom (Höfler 1985, 69). Po obnovi zunanjsčine so bile v celoti odkrite in restavrirane⁸ pred leti evidentirane (Zupan 1986, 210) in leta 1987 delno odkrite freske na slavoločni steni z upodobitvijo *sv. Jedrt in sv. Primoža*, delo mojstra Bolfganga iz okoli leta 1465 (sl. 3, 4). Kot je predvidel že Höfler (Höfler 1996, 129), je nad njima fragmentarno ohranjen prizor *Oznanjenja*. Najverjetneje je bil angel upodobljen na levi strani, kjer je viden del lesenega prestola z lesenim podestom na krakeliranem tlaku in spodnji del bogato nagubanega svetlega plašča. Na desni strani baročnega slavoloka, ki je uničil večino freske, je ostal le del Marijinega oblačila in dekorativni okras iz pavjih peres. Med nadaljevanjem raziskav na ladijskih stenah pa je bil odkrit še en slikovit prizor. Tik ob oknu, na južni ladijski steni, je slikar iz iste delavnice naslikal *sv. Florjana* (sl. 5). Svetnik je upodobljen v blagem zasku, z rahlo naprej sklonjeno glavo, ko z desnico zliva iz golide vodo na mesto. Obraz ima deški, z močno rdečico na licih, ogrnjen je v ze-

⁴ Cerkev je bila ob posvetitvi neposlikana, kar dokazujejo posvetilni križi s petelini, odkriti ob sondiranju. Komelj datira gradnjo okoli leta 1430 (Komelj 1973, str. 277).

⁵ Izmere oken so v dokumentaciji ZVNKD Kranj.

⁶ Prvotna dolžina ladje je dokumentirana s šivanimi vogali, odkritimi ob popravilu fasade. Vogali na novih ometih niso rekonstruirani.

⁷ Na zvoniku je bil rekonstruiran kronogram po Steletovem zapisu, ki ga hrani SAZU v Ljubljani.

⁸ Freske je restavriral akad. slikar Darko Tratar, restavrador specialist.

GRADIVO

3

4

5

3. P. c. sv. Nikolaja v Mevkužu: *sv. Jedrt*,
mojster Bolfgang, ok. leta 1465

4. P. c. sv. Nikolaja v Mevkužu: *sv. Primož*,
mojster Bolfgang, ok. leta 1465

5. P. c. sv. Nikolaja v Mevkužu: *sv. Florjan*,
Bolfgangova delavnica, ok. leta 1465

len plašč in obut v škornje, na katerih je restavrator odkril nanos pravega srebra. Slikovito je upodobljeno mesto, stisnjeno za ovalno obzidje s cinami in varovano s strelnimi linami ter obrambnim stolpom. Zaradi utesnjene prostora hiše kipijo v višino vse do Florjanove glave in naprej. V primerjavi s freskami na slavoločni steni je tudi na tej freski kolorit živahen, obraz lepoten in draperija trikotniško nagubana. Isto delavnico izkazujejo tudi vrezane gravure na svetnikovem nimbu in nanos srebra na škornjih, ki ga je restavrator odkril tudi na Primoževi opasnici. Od ostalih podob pa se Florjan vendarle malenkostno razlikuje. Drugemu, prav tako kvalitetnemu mojstru iste delavnice lahko pripišemo upodobitev sv. Florjana predvsem zaradi drugače oblikovanih oči in grafično poudarjenih kodrov, kar daje obrazu bolj realističen ali nekoliko trši izraz. Fragmenti sinopije v obliki črt so vidni tudi na severni steni ladje, vendar slikar iz neznanih razlogov zastavljena freske ni naslikal.

Freska z mnogofiguralnim *Križanjem* na fasadi prezbiterija *župnijske cerkve sv. Mihaela na Dovjem* je bila znana samo redkim izbrancem, ki so se povzpeli pod streho baročne zakristije, prislone ob južno steno gotskega prezbiterija (Zupan 1986, 211).⁹ Po obnovi kritine na zakristiji je bila pretehtana možnost odpiranja rege v oboku zakristije, skozi katero bi bilo mogoče videti večji del prizora. Odločili smo se, da se odstrani obok v celoti, tako da je monumentalna kompozicija se-

⁹ Stavbni razvoj obstoječe cerkve, ugotovljen na osnovi obnove zunanjsčine leta 1997; temelji romanske predhodnice, omenjene 1291 brez patroninija (Höfler 1988, str. 213), so verjetno ohranjeni v notranjosti sedanje cerkve in jih bo mogoče preveriti ob morebitni obnovi tlakov. V 14. stoletju je bila pozidana gotska ladja s triosminko zaključenim prezbiterijem (1362). Kot spolija je v severovzhodni stranici vzdignjen kos gotskega rebra klinastega prereza z obojestranskim žlebom. V severni steni ladje je bila med oknoma odkrita rega, ki dokazuje prvotno dolžino gotske ladje. V 17. ali 18. stoletju je bil prezbiterij nadzidan, gotska ladja pa je bila skoraj za celo dolžino podaljšana proti zahodu. Severna kapela in zakristija sta bili prizidani v 18. stoletju (enako tonirana poslikava in prezidana okna na kapeli) leta 1829 (Höfler 1996, str. 98) pa še južna kapela, zapolnjen prostor med njo in zakristijo in prezidana vsa okna v ladji, prezbiteriju in severni kapeli. Poznogotski zvonik je bil pozidan v 17. stol. in nadzidan v 19. stoletju, ko je dobil neogotsko podobo. Prvotne line je izrisal Avsec (F. Avsec, izmere p. c sv. Mihaela na Dovjem iz leta 1920, rokopis hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani).

6. Ž. c. sv. Mihaela na Dovjem: *Križanje*, *Veronikin prt* in *Objokovanje*, koroški slikar, sredina 15. stoletja

daj vidna v celoti. Križanje (Höfler 1996, 98–99) dopolnjujejo prizori, prej skriti pod obokom (sl. 6). Levo je upodobljen prizor z Veronikinim prtom. Skupino sestavljajo štiri figure. Veronika stoji tik ob slikovitem okviru, ki je nedvomno nastal sočasno s fresko. V rokah drži prt s Kristusovo podobo. Ob njej je frontalno upodobljena ženska figura z ogrinjalom, ki se pojavlja tudi pri drugih ženskih likih. Pred prtom kleči starejši, belolas moški, ki upira prst v podobo, spremlja pa ga stoječa ženska figura, ki gledalcem obrača hrbet. Osrednji del spodnje polovice freske zavzema prizor žalujočih žena okoli Marije, žal pa je glavnino prizora uničila peta oboka. V skupino je vključen tudi Janez, z desne pa prizor zaključuje skoraj v celoti ohranjena podoba Marije Magdalene, ki objema križ. Desna polovica spodnjega dela fresk in fragment pod peto oboka je slabše ohranjen. Na desni je v višini Objokovanja slabo viden prizor s skupino vojščakov, ki kockajo za plašč, pod peto oboka pa domnevno skupina Židov. Celotna kompozicija, pripisana neznanemu koroškemu slikarju iz srede 15. stoletja (Höfler 1996, 98–99), je nedvomno najbolj monumentalna freska na zunanjsčini na Gorenjskem. Ker je bila od 18. stoletja pod streho, so jo poškodovali le posegi pri preboju

vrat in izvedbi baročnega oboka ter kasneje napeljava elektrike. Ves si-
jaj ji bo mogoče vrniti že z minimalnim restavriranjem.

Šestnajsto stoletje je na Gorenjskem zaznamoval slikar *Jernej iz Loke*. Množico že odkritih poslikav, pripisanih Jerneju, dopolnjujemo z dvema spomenikoma. Na *Spodnjem Otoku pri Janezu Krstniku* je bil doslej znan Jernejev figuralno poslikani strop (Golob 1988, 155) in sv. Jurij na zahodni fasadi ladje za prižnico (Peskar 1991, 77). V notranjosti je bil viden tudi fragment freske na severni steni ladje, datiran v čas med 1525 do 1530 (Uršič 1987, 196–197). Med prenovi je bila odkrita figuralna poslikava na severni steni ladje v celoti.¹⁰ Na osnovi treh večjih fragmentov, ohranjenih na pevskem koru, nad baročno arkado, ki vodi v severno kapelo in pod korom, se nedvomno kaže, da je Jernej poslikal celotno severno steno s tradicionalnim *Pohodom svetih treh kraljev* (sl. 7). Na pevskem koru so se ohranile štiri figure spremstva in zadnja polovica konja, ki nosi, sodeč po patroniranem ogrinjalu, kraljevo figuro. Manjši fragment z ženskim likom je ohranjen tudi tik nad lesenim podom. Prizor se nadaljuje nad arkado, kjer so upodobljeni trije liki iz spremstva in sivolasi kralj na belem konju. Kralj je ogrnjen v bogato patronirano ogrinjalo, v desnici nosi žezlo. Freska je zaključena v spodnjem pasu z zastori; pod korom je ohranjen še del zelene travnate pokrajine s cvetjem. Poleg značilne modelacije obrazov, očrtovanja in obraznih tipov je za Jerneja značilen tudi kolorit. Prevladujejo zelenkasti, rdečkasti in vijoličasti toni, ki jih srečamo tudi na freski *sv. Krištofa* na južni steni že omenjene *podružnice sv. Nikolaja v Sp. Bitnjah* (sl. 8). Upodobitev Krištofa bi bila lahko med najbolje ohranjenimi Jernejevimi podobami zavetnika romarjev na Gorenjskem, saj se je freska obdržala v celoti. Žal so krajani ob izvedbi odvodnjavanja odbili del ometa na steni in obenem spodnji del freske. Krištof je upodobljen skoraj frontalno, pod ovalnim arhitekturnim okvirom. V levici drži ozelenelo palico z rdečkastimi sadeži, z desnico se dotika opasnice, prevezane z usnjem, na kateri visi mošnjiček. Na desni rami nosi klečečega, oblečenega Jezuščka. Z nogami stoji v vodi, polni rib in fantastičnih živali. Prazen prostor zapolnjujejo v prostoru lebdeče angelske figure s sklenjenimi rokami; dva angela igrata na lutnjo. Na levi je

¹⁰ Freske je restavriral akad. slikar Tone Marolt, restavrator specialist, ZVNKD Kranj.

GRADIVO

7. P. c. sv. Janeza Krstnika na Spodnjem Otoku: *Pohod svetih treh kraljev*, Jernej iz Loke, 1525 do 1530

8. P. c. sv. Nikolaja v Sp. Bitnjah: sv. *Krištof*, Jernej iz Loke, po letu 1530

stisnjen med okvir in Krištofa puščavnik. Arhitekturni okvir dopolnjujejo na vsaki strani po tri niše, v katerih so upodobljeni zgoraj in v sredi škofi, spodaj pa angela. V srednjem pasu sta prepoznavna sv. Urh in sv. Nikolaj, ob katerem je znotraj osrednje niše naslikana cerkev z nadstrešnim stolpičem.¹¹ V spodnjem pasu sta v nišah upodobljena angela. Upodobitev deluje slikovito, čeprav je slikar uporabil le tri osnovne barve: rdečkasto, oker in češko zemljo z minimalnim dodatkom vijoličaste ter le eno skromno patrono. Jerneja¹² prepoznamo po značilni modelaciji obrazov z očrtovanjem kot dopolnilom senčenja. Sočasna s fresko je tudi naslikana gotska bordura vzdolž ladje in prezbitarija.¹³

Nekoliko mlajša je renesančna freska s *sončno uro*, odkrita v zahodnem atriju *radovljiške graščine* (Leben 1990, 253) (sl. 9). Osrednji motiv sonca z vzvalovljenimi žarki, iz katerih izhajajo črtne oznake posameznih ur, obdaja okvir s profilirano preklado, ki sloni na dveh pi-

¹¹ Detajl dokazuje obstoj nadstrešnega zvonika pred gradnjo obstoječega baročnega zvonika.

¹² Fresko je M. Jenko datirala po letu 1530.

¹³ Fresko restavrira akad. slikar Ljubiša Milič, restavrator specialist, Restavratorski center R Slovenije.

9. Radovljjska graščina: sončna ura, neznani slikar, 1565

lastrih. Nad preklado so naslikani trije grbi¹⁴ donatorjev oziroma lastnikov graščine: levo grb Keuenhüllerjev, v sredi Dietrichsteinov, ki so bili v tem času lastniki graščine in desno grb koroške rodbine Harrach, s katero so bili Dietrichsteini verjetno v svaštvu. Ura je datirana pod grbi z letnico 1565. Nekoliko povečan grb donatorjev Dietrichsteinov se ponovi ob soncu, tik pod preklado. Zgornji del freske je bil dobro ohranjen, na spodnjem delu pa so bile barve skoraj popolnoma izprane, zato je bila poslikava pod preklado skoraj v celoti barvno rekonstruirana.¹⁵ Freska je pomembnejša zaradi svoje dokumentarne kot likovne vrednosti, ker dopolnjuje naše vedenje o zgodovini radovljjske graščine.

Veliko stenskih figuralnih poslikav, ki smo jih odkrili v zadnjih letih, lahko datiramo v 17. stoletje. Čeprav je iz tega prehodnega obdobja znanih veliko slikarskih imen (Stelè 1937, Cevc 1968), pa lahko le redkim umetninam določimo avtorstvo. Opredelimo jih lahko le

¹⁴ Grbi so preverjeni po Valvasorjevi knjigi grbov (J. V. Valvasor, *Opus Insignium Armorumque*, Ljubljana 1993).

¹⁵ Fresko sta restavriralata akad. slikarja Matjaž Vilar in Darko Tratar, oba restavratorja specialista.

stilno, bodisi v krog alpskega manierizma ali naprednejših italijanskih ali nizozemskih pobud. Družita jih ikonografski koncept, ki izhaja navadno še iz srednjeveške tradicije, kot so upodobitve zavetnikov in drugih svetnikov, prizori iz Marijinega in Jezusovega življenja ter tehnika slikanja na sveže beleže. Te osnovne opredelitve veljajo tudi za poslikave, omenjene v nadaljevanju.

Fresko z upodobitvijo *sv. Krištofa na župnijski cerkvi sv. Ožbalta v Šentožboltu* je odkril in restavriral leta 1996 restavrator Tone Marolt (sl. 10). Cerkev je v osnovi še domnevno romanska, kar nam dokazuje plastovita zidava severne stene ladje, medtem ko se prvi kaplan omenja leta 1401 (Stražar 1985, 328). Ob obnovi ometov je bil v južni steni ladje odkrit polkrožni kamniti portal z vogali, porezanimi na ajdovo zrno. Portal je datiran z letnico 1621 in dokazuje tudi renesančne prezidave kasneje barokizirane ladje (Höfler 1992, 106). Verjetno lahko v ta čas ali celo v 16. stoletje datiramo tudi fresko *sv. Krištofa*, ki ga je naslikal na južni fasadi ladje neznani slikar. Krištof je upodobljen v rahlem zasuku, stoječ v vodi. V desnici drži palico, Jezuščka pa nosi na levi rami. Žal se njegov obraz zaradi sekundarno vzdane niše ni ohranil. Krištof je oblečen v kratko rdečkasto haljo in ogrnjen v okrast razpihan plašč. Kvalitetno je naslikan zlasti Krištofov ovalni obraz, ki ga obkrožajo rjavi kodri. Modelacija obraza je nežna, skoraj brez gub, zato obraz učinkuje zelo idealizirano. Ob restavriranju je bilo ugotovljeno, da je bila freska razen glave preslikana, zato dopuščamo možnost, da je upodobitev še gotska.

Preslikava je sorodna upodobitvi *sv. Krištofa* na južni fasadi *župnijske cerkve sv. Tomaža v Krašnji*. Cerkev se posredno z vikariatom prvič omenja leta 1341, s patrocinijem pa leta 1513 (Höfler 1992, 105). Leta 1617 je bila pozidana nova ladja, ki je skoraj v celoti pokrita s freskami, vključenimi v renesančno rustiko.¹⁶ Na čelni fasadi sta v vmesnem polju nad portalom naslikana prizora iz *Pasijona* (sl. 13), na južni *sv. Krištof*, na severni pa manjša, fragmentarno ohranjena freska *Križanja*.¹⁷ Freske na čelni fasadi so bile evidentirane že pred obnovo fasade, po restavriranju je mogoče prizora tudi ikonografsko opredeli-

¹⁶ Naslikana rustika je bila grafitno sive barve; rekonstrukcija je presvetla.

¹⁷ Fresko je pokrnil neprimeren prizidek z zunanjimi stopnicami na pevski kor.

GRADIVO

10

11

12

10. Ž. c. sv. Ožbalta v Šentožboltu: *sv. Krištof*, neznani slikar, 16./17. stoletje

11. Ž. c. sv. Tomaža v Krašnji: *sv. Krištof*, neznani slikar, 17./18. stoletje

12. P. c. sv. Mihaela v Zalogu: *sv. Krištof*, neznani slikar, 17. stol.

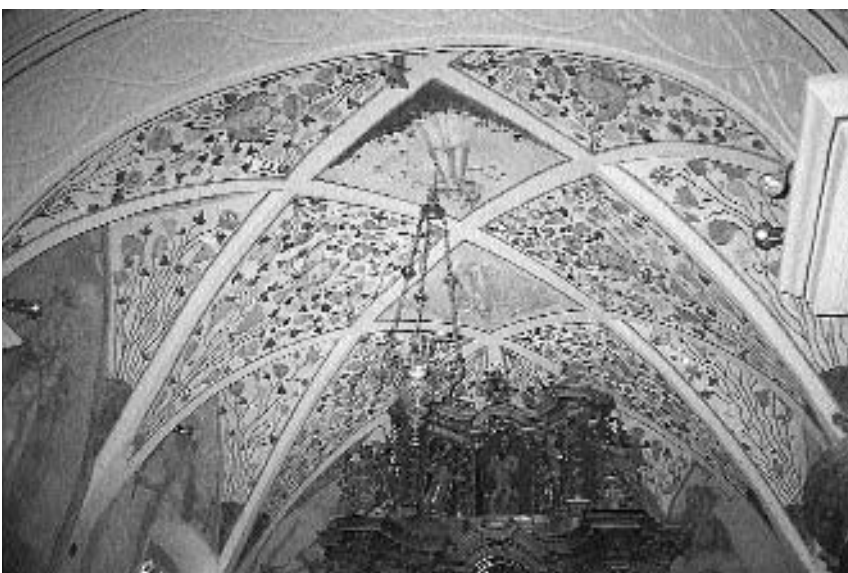
13. Ž. c. sv. Tomaža v Krašnji: *Pasijon*, neznani slikar, 17. stoletje

ti. Prizor na levi prikazuje Jezusovo kronanje, na desni pa bičanje. Upodobitvi sta zanimivi zlasti zaradi slikovitih noš vojščakov, manj pa zaradi kvalitete slikarja, ki izhaja iz srednjeveške tradicije in skoraj ne presega obrtniško delavniške kvalitete. *Krištof* na južni steni ladje je v skoraj v celoti preslikan,¹⁸ ker je bil slabo ohranjen (sl. 11). Na osnovi kompozicije in oblikovanja obrazov pa ga lahko datiramo prej na začetek 18. kot v 17. stoletje. Morda ga je naslikal celo isti avtor, ki je preslikal Krištofa pri sv. Ožbaltu.

Bolj zanesljivo lahko v 17. stoletje datiramo podobo *sv. Krištofa* na fasadi ladje podružnice *sv. Mihaela v Zalogu* (sl. 12). Cerkev je bila sezidana leta 1666 (Lavtižar 1901, 47), zato v Bizancijevem popisu cerkva na Kranjskem iz leta 1581 še ni omenjena (Höfler 1982, 105).¹⁹ Freska je naslikana na obcestni, stranski fasadi ladje in ima tako kot večina Krištofov, naslikanih na fasadah, uničen spodnji del. Okoli Krištofa je naslikan okvir, ki so mu v 18. stoletju doslikali na

¹⁸ Freske je restavriral Tone Marolt.

¹⁹ Ob obnovi fasade leta 1994 niso bile odkrite starejše gradbene faze niti srednjeveške spolije.

14. Ž. c. sv. Katarine v Lomu: poslikava oboka, slikarska delavnica prezbiterijskega v Crngrobu, druga četrtina 17. stoletja

15. Ž. c. sv. Katarine v Lomu: *Rožnovenska Marija*, slikarska delavnica prezbiterijskega v Crngrobu, druga četrtina 17. stoletja

16. Ž. c. sv. Katarine v Lomu: *sv. Marjeta*, slikarska delavnica prezbiterijskega v Crngrobu, druga četrtina 17. stoletja

zgoranjem robu dekorativen zaključek z letnico 1724, medtem ko je zavetnikova podoba naslikana na najstarejšem ometu in jo datiramo v čas gradnje. Krištof je, kot je v navadi v tem času, upodobljen v rahlem zasuku, Jezuščka nosi na levi rami, z desnico pa drži ozelenjeno palico. Obraz je nekoliko bolj koščen, kodri ga svedrasto obkrožajo. Jezušček v belem oblačilu ima levico položeno na Krištofovi glavi, z desnico pa drži jabolko. Freske ni mogoče zanesljivo pripisati kateremu od znanih slikarjev, ker je za to tudi premalo oprijemljivih podatkov. Večji del draperije je namreč povezan v celoto z retušami in se je gubanje kar izgubilo, precej sta retuširana tudi obraza.²⁰ Najverjetneje bomo morali podobo uvrstiti v skupino anonimnih avtorjev, ki izhajajo še iz srednjeveške tradicije.

Najobsežnejša odkrita in restavrirana je *poslikava prezbiterija v župnijski cerkvi sv. Katarine v Lomu nad Tržičem*. Cerkev se prvič omenja leta 1399 (Höfler 1988, 248). Gotsko arhitekturo so prvič verjetno prezidali v 17. stoletju, ko so dodali zvonik, medtem ko so ladjo obokali v baroku, ji prizidali severno in južno kapelo,²¹ nadzidali prezbiterij²² ter dvignili zvonik.

Freske v prezbiteriju so bile znane že iz osemdesetih let, v celoti smo jih odkrili in restavrirali v letih 1992–95.²³ Triosminsko zaključeni prezbiterij je bil obokan z mrežasto rebrastim obokom, ki ga lahko datiramo v drugo polovico 15. stoletja (Komelj, 1873, 108) (sl. 14). Rebra klinastega profila z obojestranskim žlebom so slonela na piramidastih konzolah in so jih ob barokizaciji cerkve odstranili, razen za glavnim oltarjem. Ob posvetitvi so bili na stene naslikani posvetilni križi v tehniki prave freske. V 17. stoletju so prvo plast ometa prevlekli s tanko plastjo novega ometa, ki so ga v celoti poslikali v tehniki suhe freske.

Ikonografsko vsebina izhaja iz srednjeveške tradicije: na stenah so upodobljene celopostavne svetnice, na stropu pa rastlinska or-

²⁰ Fresko je restavriral Tone Marolt.

²¹ Na fasadi južne kapele je bila ob obnovi fasade odkrita letnica 1717.

²² Prvotna višina prezbiterija je določena na osnovi arhitekturne poslikave.

²³ Poslikavo sta restavrirala akad. slikarja M. Pflaum in Tone Marolt, oba restavratorja specialista.

namentika, ki jo na Gorenjskem srečamo že v prezbiteriju sv. Tomaža v Britofu pri Kranju iz leta 1512, pri sv. Janezu v Bohinju iz okrog 1524 (Stelè 1937, 7), v Sp. Besnici pri sv. Janezu Krstniku iz tretjega desetletja 16. stoletja (Stelè 1969, 283), v Žlebeh nad Presko, pri sv. Primožu nad Kamnikom na oboku baldahina nad grobom sv. Primoža in Felicijana iz okrog 1628 (Stelè 1937, 7; Šerbelj 1995, 42) in v prezbiteriju podružnice Marijinega oznanjenja v Crngrobu. Ko bo v celoti odkrita tudi poslikava oboka v ladji župnijske cerkve Marijinega rojstva v Šmarju-Sap (Mikuž 1978, 27), bo mogoča tudi primerjava v širšem prostoru. V Lomu je na severni steni v prvem polju upodobljena celopostavna *Marija*, ki v desnici drži žezlo, v levici pa golega Jezuščka z rožnim vencem in jabolkom v razširjenih rokah (sl. 15). Marija stoji v rahlem kontrapostu v nedoločljivi zelenkasto tonirani pokrajini, nad glavo ji plava sv. Duh. Obraz s krono je oblikovan v rahlem zasuku, medtem ko pogled upira v gledalca. Celotna Marijina figura z dolgimi rokami, stebrastimi nogami ter majhno glavo je oblikovno izrazito manieristična. Obraz označuje veliko čelo, medtem ko so nos in ustnice stisnjene v spodnjem delu obraza. Enako je upodobljen Jezušček. V naslednjem polju se je ohranil samo zgornji del²⁴ sv. Katarine, ki v desnici drži meč, v levici pa palmovo vejo. Ob nogah ima prislonjeno kolo kot simbol mučeništva. Debelejše poteze čopiča izdajajo drugo, manj kvalitetno roko, verjetno pomočnika iste delavnice. Sledi prav tako le delno ohranjena²⁵ figura sv. Neže s kelihom in palmovo vejo. Rustikalna upodobitev je prav tako delo pomočnika. Nasproti Mariji je na južni steni upodobljena sv. *Marjeta* s palmovo vejo in zmajem ob nogah, od katerega se je ohranil le zašiljen rep (sl. 16). V manjših poljih nad okni ob oltarju pa sta naslikana angela z godaloma, ki slonita na kopastih oblakih. Figuralni upodobitvi manjših dimenzij sta tudi v osrednjih rombih na oboku. V prvem stoji v zelenju sv. Mihael s tehtnico, v osrednjem pa Marija z Jezusom. Vsa ostala polja oboka so poslikana z rastlinsko dekoracijo, ki izhaja iz konzol oz. vogalov in se širi proti sredini. V večjih poljih so med cvetjem upodobljene angelske glave s perutmi. Obrazi so podobni kot pri mučenkah: polovico obraza zavzema prazno čelo s kodrom na sredini, drugo polovico pa nos in usta, stisnjena v bra-

²⁴ Del figure je uničilo sekundarno odprto baročno okno.

²⁵ Del figure je uničila stenska niša.

do. Zanimiv je kolorit, saj so vse vitice črne barve,²⁶ cvetje pa kombinacija rožnate in oker. Identične upodobitve angelov, vključenih v dekorativno vegetacijo, najdemo na oboku prezbiterja Marijine cerkve v Crngrobu, ki je bil poslikan leta 1644 po letnici na sklepniku (Cevc 1968, 51). Isti obrazni tip z velikim čelom, naslikan šablonsko, dokazuje, da je oba prezbiterja poslikala ista delavnica. Kateri prezbiterij je bil poslikan prej, ni mogoče ugotoviti, skoraj zanesljivo pa Lom lahko datiramo v drugo četrtino 17. stoletja.

Mimogrede velja omeniti tudi najdbo renesančnega kasetiranega *stropa*, poslikanega z bogato ornamentiko v obliki frutonov in cvetja, ki je bil skrit pod ometom iz 19. stoletja na stropu romanske²⁷ cerkvene ladje *sv. Neže na Golčaju*. Strop je snet in čaka na restavriranje.

Poleg sv. Krištofa so na Gorenjskem na cerkvenih fasadah pogoste tudi upodobitve Kristusovega pasijona, zlasti prizora s Križanjem (Peskar, 1991, 40–41). Tudi v *Kamni gorici* je bila ob obnovi fasade *župnijske cerkve sv. Trojice* odkrita razmeroma velika freska s prizorom *Križanja*. Ob nadaljevanju sondiranja pa je bila pod vrhno plastjo freske ometa odkrita starejša, močno naključvana plast z neznanim prizorom, iz katerega je bilo mogoče razbrati le upodobitev velikega lesenega križa. Kljub dvomom, ali bo starejša freska ohranjena v takšnem obsegu, da jo bo mogoče restavrirati, smo se odločili za snemanje vrhnje plasti s Križanjem.²⁸ Na spodnji plasti, ki je ostala na prvotni lokaciji²⁹ severne stene ladje, je naslikana četrta postaja križevega pota: *Jezus sreča svojo mater* (sl. 17). Veliko trikotniško kompozicijo sestavlja ta celopostavna Marija na levi in Jezus s križem na desni strani. Prizor

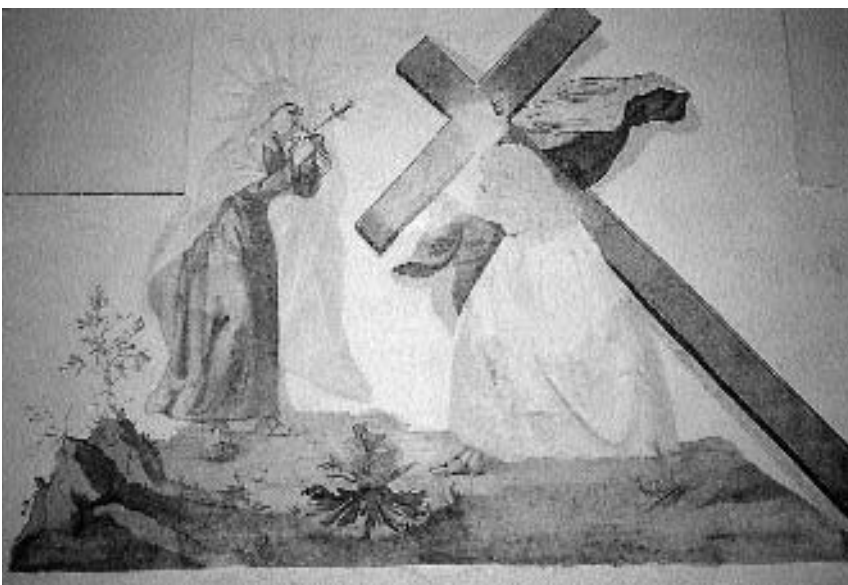
²⁶ Poročilo Restavratorskega centra o analizi črne barvne plasti je shranjeno v dokumentaciji ZVNKD Kranj.

²⁷ V gotskem prezbiteriju so bili leta 1995 odkopani temelji romanskega kvadratatega prezbiterja, zato ne drži podatek iz vizitacije iz leta 1668 o polkrožni apsidi (Höfler 1992, str. 106, Zadnikar 1982, str. 266). Na Gorenjskem imamo tako štiri romanske kvadrataste prezbitrije; poleg sv. Neže še pri sv. Primožu nad Kamnikom in Gabrški gori (Zadnikar 1982, str. 286, 309) ter sv. Marjeti na Šmarjetni gori (Leben 1985, str. 51).

²⁸ Freski je sondiral restavrator Tone Marolt, snel in restavriral pa restavrator Ljubiša Milič.

²⁹ Freska Križanja bo zaradi velikosti prenesena na vzhodno fasado prezbiterja.

GRADIVO

17

18

17. Ž. c. sv. Trojice v Kamni Gorici: *Jezus sreča svojo mater*, neznani slikar, sredina 17. stoletja

18. P. c. sv. Sebastjana v Mostah pri Komeni: poslikava južne fasade, *sv. Boštjan*, neznani slikar, 17./18. stoletje

skoraj nima ozadja, obe figuri stojita na razmeroma ozki krpi pokrajine z nekaj skalovja ob strani in redkim grmičevjem. Postavi sta obrnjene druga proti drugi. Rahlo sklonjeni Jezus z velikim lesenim križem, oprtim na desno ramo, stopa proti Mariji, ki stoji nekoliko višje. Oblečen je v belo haljo, obut v sandale, za križem vihra rdeč plašč. Žal je obraz popolnoma uničen, ohranil se je le fragment trnove krone. Na poti mu nasproti stoji Marija, upodobljena v rahlem zasuku. V sklenjenih rokah drži robec, proti kateremu je usmerjeno kratko bodalo. Oblečena je v rdečo haljo, padajočo ob telesu, medtem ko je ogrinjalo, ki pokriva tudi glavo, nekoliko bolj razpihano in nagubano. Oblikovanje zgornje polovice telesa, zlasti obraza z vratom in rok, bi lahko pripisali kvalitetnemu slikarju, medtem ko celota učinkuje nekoliko slabše. Marijina drža je toga, korekcije desnega stopala kažejo tudi na slikarjevo slabo poznavanje perspektive. Kolorit je skromen in omejen na tri barve: belo, rdečo in oker, z minimalnim dodatkom zelene in temnorjave barve. Ime slikarja ni znano, fresko pa lahko datiramo po letnici gradnje cerkve leta 1648. Ker cerkev ni imela srednjeveške predhodnice (Höfler 1988, 217), freska pa je naslikana na najstarejši plasti ometa, lahko čas nastanka postavimo v sredo 17. stoletja. Po barokizaciji ladje leta 1754 (Höfler 1988, 217) in prezbiterija,³⁰ so v drugi polovici 18. ali začetku 19. stoletja fresko prekrili s prizorom Križanja, ki ga bo mogoče natančneje datirati po restavriranju.

Podružnica sv. Sebastijana v Mostah pri Komendi je bila sezidana 1512 ali 1517 (Höfler 1992, 89). Po Steletu (Stelè 1929, 414) je bila ladja dvoladijska. Med prenovo je bilo ugotovljeno, da je ladijski obok slonel na enem samem centralnem stebru, ki je stal sredi skoraj kvadrataste ladje, ob straneh pa na poligonalnih služnikih. Rebra so bila klinasta z obojestranskim žlebom.³¹ Na južni steni ladje so bila dokumentirana in fragmentarno prezentirana manjša gotska šilasto zalomljena okna in dve plasti poslikav, od katerih je bila najstarejša sočasna z gradnjo. Evidentiran je bil le manjši fragment ometa z naslikanim za-

³⁰ Prvotno je bil prezbiterij poligonalno zaključen, ker je bil ob obnovi fasade sredi južne stene prezbiterija dokumentiran zalom stene oz. JV vogal z arhitekturno poslikavo.

³¹ Kosi reber so kot gradbeni material vzdani zlasti v sekundarni steni v ladji, ob stopnicah na pevski kor.

storum, ki ni prezentiran. V celoti pa je bila izluščena in restavrirana³² mlajša plast domnevno iz 17. ali začetka 18. stoletja, ki je bila nanesena čez zazidana gotska okna. Deloma so se ohranili štiri prizori v okvirih. Od prvega prizora se je ohranil le del okvira. Proti vzhodu je v drugem polju upodobljen sv. Boštjan, privezan ob deblo (sl. 18), in neznan svetnik, morda sv. Avguštín, če sklepamo po fragmentu klobuka (?) in škofovski palici. Sledi *Križanje in sv. Frančišek Ksaverij*. Na osnovi modelacije teles sv. Boštjana in Jezusa brez ohranjenega krajinskega ozadja lahko delo pripišemo obrtniško solidni delavnici.

Vse našete poslikave iz 17. stoletja po kvaliteti presega upodobitev *Marijinega oznanjenja na slavoločni steni kapele sv. Petra v Stražišču pri Kranju* (sl. 19, 20). V osnovi romanska kapela iz 11. stoletja s polkrožno apsidno je bila gotizirana v 15. stoletju, ko so apsidno nadomestili s poligonalno zaključenim prezbiterijem. Ker so kapelo v času reformacije uporabljali kot shajališče protestanti iz bližnjega šempetrskega gradu, je bila v času protireformacije opuščena. Leta 1645 so jo ponovno posvetili, zato datiramo nadzidavo prezbiterija in ladje s slavoločno steno v drugo četrtino 17. stoletja (Leben 1995, 49–50). Renesančna poslikava prezbiterija s cerkvenimi očeti, upodobljenimi v kartušah, je bila ves čas vidna, medtem ko smo poslikavo na slavoločni steni odkrili ob sanaciji stavbe.³³

Prizor se odvija v praznem prostoru brez ozadja. Marija sedi na skrinji z rokami v naročju in se ozira proti košarici s knjigo, postavljeni predse. Prav nič svetniškega ne najdemo na njeni podobi. Iz spetih las vrh glave ji je ušel koder, obraz ni idealiziran, izginil je tudi svetniški sij okoli glave. Slika kar nekoliko spominja na holandsko žanrsko slikarstvo in predstavlja zanimiv primer prekinitve s srednjeveško tradicijo upodabljanja tega prizora, če odmislimo tradicionalno lokacijo na slavoločni steni. V nasprotju s tradicionalnimi srednjeveškimi obrazci je tudi angel upodobljen na desni strani in ne kot navadno na levi. Figura je večja, bolj razgibana, zato učinkuje bolj monumentalno in se že približuje baročnim idealom. Kolorit je omejen na štiri barve: rdečkasto, oker, belo in svetlo sivo. Žal je freska preslabo ohranjena, da

³² Freske je restavriral akad. kiparka Eva Tršar Andlovic, restavratorica specialistka ZVNKD Kranj.

³³ Fresko je restavriral restavrator Tone Marolt.

bi iskali na njej igro svetlobe in senc ali razbrali gubanje, nedvomno pa je delo kvalitetnejšega mojstra od slikarja M. Plainerja, ki je leta 1615 za kapelo naslikal sliko Božjega groba (Cevc 1968, 49).³⁴ Fresko lahko datiramo v sredo 17. stoletja.

Župnijski dvorec v Radovljici sodi med najkvalitetnejše spomenike na Gorenjskem. Arhitekturne raziskave ob prenovi zahodnega in severnega trakta so odkrile, da je na pogled razmeroma enotna stavba četverkotnega tlorisa dobila današnjo obliko v štirih razvojnih fazah (Leben 1975, 293–309). Najstarejši je v osnovi severni trakt, zgrajen na prehodu iz romanike v gotiko. Ob ta trakt so konec 15. stoletja prislonili gotski stolp s križno rebrasto taverno vinotočem, v katerem smo odkrili skromno poslikavo v sinopiji: vrč in nekaj kozarcev. V tej fazi je bilo prislonjeno na dvoriščni fasadi ob severni steni tudi arkadno dvorišče. V začetku 17. stoletja so v želji po dodatnih gospodarskih, predvsem pa reprezentančnih prostorih nadzidali del zahodnega trakta in ga podaljšali proti jugu v današnjem obsegu. Nad novo vežo z grebenastim obokom je nastala slavnostna dvorana, ki so jo v notranjosti in na pročelju poudarili z renesančno poslikavo. Domnevamo, da je poslikava pokrivala celotno fasado prizidanega dela ali vsaj zgornje nadstropje. Ohranila se je fragmentarno: v celoti upodobitev *personificirane Karitas*, fragmentarno pa dekorativni pas v nadaljevanju. Renesančno poslikavo so v baroku prekrili z novo plastjo ometa in naslikali deloma čez Karitas novo fresko, tako da je ostal viden le del ženske figure z enim otrokom, ki smo jo sprva poimenovali Marija z otrokom. Baročno fresko neznanega avtorja s prizorom *Izročanja ključev sv. Petru* datiramo po letu 1760, ker je v zgornjem desnem kotu v prizor vključena tudi milostna podobica Master Amabilis, po sliki, ki jo je radovljiški cerkvi daroval leta 1760 grof Franc Bernard Lamberg (Resman 1995, 282).

Zaradi ogroženosti sta bili obe plasti poslikav sneti, figuralna prizora ločena in po restavriranju vrnjena na fasado.³⁵ Med čiščenjem starejše freske je bila ob domnevno Marijini glavi odkrita še ena deška glavica, zato smo prizor na osnovi mnenja Höflerja preimenovali.

³⁴ V kapeli visi kopija akad. slikarja F. Marchela; original hrani Gorenjski muzej v Kranju.

³⁵ Freski je snel in ločeni restavriral restavrator Darko Tratar. Zaradi velikosti je bila baročna freska pritrjena na severni del fasade.

GRADIVO

19. Kapela sv. Petra v Stražišču pri Kranju: *Oznanjenje, Marija*, neznani slikar, po letu 1645

20. Kapela sv. Petra v Stražišču pri Kranju: *Oznanjenje, angel*, neznani slikar, po letu 1645

GRADIVO

21. Poštna postaja na Zg. Otoku: *Sv. Florjan* in *Brezmadežna*, neznani slikar, 18. stol.

22. Ž. c. sv. Florjana v Lahovčah: *Brezmadežna*, Layerjev krog, 185?

li v personifikacijo Karitas. Karitas je upodobljena v polkrožno zaključeni niši s temnim ozadjem, v kontrapostni drži z rahlo zasukanim zgornjim delom telesa. Z rahlim nasmehom na obrazu drži v naročju dva dečka, vsakega na eni strani, in ju objema z razširjenima rokama. Spodnji del telesa učinkuje manieristično, predvsem zaradi nesorazmerno velike, skoraj v celoti gole noge, ki jo le v zgornjem delu stegna prekriva draperija. Prevladuje sivkast kolorit, le na laseh in goli nogi zasledimo sledove oker barve. Žal je pri vseh freskah veliko barvnih nanosov izpranih, tako da se izgubijo številne podrobnosti, ki bi poslikavo lahko določeneje atribuirale. Tudi avtorja te poslikave žal ne poznamo, nedvomno pa jo glede na vsebino, manieristične elemente in kompozicijo lahko datiramo v prvo polovico ali sredino 17. stoletja. Na fasado so bile na izvirne lokacije vrnjene tudi v treh segmentih ohranjene freske z dekorativnim renesančnim pasom arkadnih lokov, pod katerimi je razpoznaven motiv škofove kape s palico kot proštovega atributa in motiv laboda. Na napisnih trakovih nad arkado sta ohranjena delno berljiva napisa s humanistično vsebino: IN MELIUS CRESCIT in na drugem AM...ANDET PECTORE, kar potrjuje humanistično naravnost celotne renesančne poslikave južnega dela zahodne fasade.

Število poslikav, ki jih datiramo v 18. stoletje in smo jih odkrili in restavriral v zadnjih letih, je skromnejše. Odkrivanje³⁶ fresk v severni kapeli že omenjene podružnice sv. Janeza Krstnika na Sp. Otoku še ni zaključeno. Doslej sta odkriti dve figuri ob baročnem oltarju sv. Martina: na levi je upodobljen svetnik v škofovski obleki, ki blagoslavlja košuto, sv. Tilen, na desni pa sv. Jurij v viteški opravi v boju z zmajem. Freska je datirana z letnico 1701, razmeroma nekvaliteten mojster, ki komaj presega rokodelsko znanje, ostaja anonimen. V cerkvi je na spodnji strani delno ornamentalno poslikan tudi pevski kor. Sodeč po mreži v ornamentu, je isti slikar naslikal tudi dve izmed štirih fresk na vzhodni in južni fasadi *poštne postaje* (Žontar 1978/79, 96) na bližnjem Zg. Otoku. Ob menjavi ometov na tem baročnem dvorcu so bile odkrite in restavrirane³⁷ štiri freske: sv. Trojica in Višarska Marija na vzhodni fasadi ter Brezmadežna in sv. Florjan na obcestni fasadi (sl. 21). Kvalitetnejšemu slikarju lahko pripišemo sv. Trojico in Brezmadežno, sv. Florjan in

³⁶ Freske odkriva restavrator Tone Marolt.

³⁷ Freske je restavriral restavrator Tone Marolt.

Višarska Marija pa sta bliže tradicionalnim obrtniško-rokodelskim upodobitvam cerkvenih zavetnikov in priprošnjikov na t. i. kmečkih freskah.

Med restavriranjem *grajske kapele*, posvečene Janezu Nepomuku na *Zgornjem Tuštanju*, je bila sondirana tudi oltarna menza, ki je bila poslikasna sočasno s figuralno poslikavo na stenah in oboku. Na njenem levem stranskem robu je bila odkrita letnica poslikave kapele 1772, ki izključuje v literaturi (Höfler 1992, 108) večkrat omenjenega slikarja Franceta Jelovška kot avtorja poslikave.

V okviru meščanske arhitekture je treba omeniti tudi edino velikopotezno zastavljeno poslikavo v *Layerjevi hiši v Kranju*. Ornamentalno so poslikane skoraj vse sobe v nadstropni hiši, figuralno pa le manjši banjasto obokani prostor v nadstropju, če ne štejemo laično naslikanega prizora na oboku veže v nadstropju. Čeprav je poslikava še v fazi odkrivanja, lahko že sedaj razberemo na oboku kvalitetne upodobitve *alegorij glasbe in slikarstva* kot ženskih figur ter *stavbarstva in kiparstva* kot moških figur, na steni pa je vidna arhitekturna kulisa z nišami. Ni izključeno, da je sobo poslikal kar lastnik³⁸ Leopold Layer, mogoča pa je celo zgodnejša datacija.

V krog Layerjevih naslednikov lahko uvrstimo tudi ponovno odkrito³⁹ upodobitev *Brezmadežne* iz leta 185? V lopi pod zvonikom *župnijske cerkve sv. Florjana v Lahovčah pri Cerkljah*, ki jo omenja že Stelè (Stelè 1929, 286) (sl. 22).

V 19. stoletju je bila naslikana tudi manjša votivna freska z upodobitvijo *sv. Neže s priprošnjiki* na že omenjeni *župnijski cerkvi sv. Ožbalta v Šentožboltu*.⁴⁰

Z Layerjevim krogom zaključujem pregled stenskih slik, ki smo jih odkrili in restavrirali v zadnjih letih na Gorenjskem. Okvirni oris bo mogoče dopolniti že v naslednjem pregledu, ko bodo v celoti odkrite in restavrirane evidentirane srednjeveške in renesančne freske na severni steni ladje *podružnice sv. Jurija v Nevljah*, v ladji pri *sv. Nikolaju v Sp. Bitnjah* ali na zahodni steni *podružnice sv. Florjana na Za-*

³⁸ Hiša v Tomšičevi ulici s klasicističnimi reliefi na fasadi je bila nekaj časa v lasti slikarjev L. Layerja in J. Egartnerja (Žontar 1982, str. 394).

³⁹ Fresko je restavriral restavrator Tone Marolt.

⁴⁰ Renesančni portal in fresko je restavriral restavrator Tone Marolt.

⁴¹ Župnijsko kroniko hrani ŽU Breznica.

kalu. Restavrirati pa bo treba tudi prebeljeno poslikavo *Simona Ogrina* iz leta 1892 v ladji župnijske cerkve *Žalostne Matere božje na Breznici*, ki jo omenja župnijska kronika.⁴¹

Literatura

- Emilijan Cevc: *Slikarstvo 17. stoletja, Umetnost 17. stoletja na Slovenskem I*, katalog NG, Ljubljana 1968.
- Lojze Grebenc: *Besnica in njenih 700 let*, Besnica 1991.
- Janez Höfler: *Srednjeveške freske v Sloveniji, Gorenjska*, Ljubljana 1996; *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem, Pražupnija Mengeš*, Acta Ecclesiastica Sloveniae 14, Ljubljana 1992; *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in slovenskem Štajerskem s konca 16. stol.*, Viri za zgodovino Slovencev IV, Ljubljana 1982; *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem, Pražupniji Radovljica in Kranj*, Acta Ecclesiastica Sloveniae 10, Ljubljana 1988; *Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in mojstrom sv. Andreja iz Krašc*, Ljubljana 1985.
- Ivan Komelj: *Gotska arhitektura na Slovenskem*, Ljubljana 1973.
- Jožef Lavtizar: *Zgodovina župnij in zvonovi v dekaniji Radovljica*, Ljubljana 1897; *Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj*, Ljubljana 1901.
- Nika Leben: *Radovljica, Studenščice, Konservatorska poročila*, Varstvo spomenikov 32, Ljubljana 1990; *Stavbni razvoj župnijskega dvorca v Radovljici*, Radovljiški zbornik 1995, Radovljica 1995; *Romanska cerkvena arhitektura na severnem obrobju loškega gospostva*, Kranjski zbornik, 1995, Kranj 1995.
- Stane Mikuz: *Umetnostozgodovinska topografija grosupeljske krajine*, Ljubljana 1978.
- Robert Peskar: *Srednjeveške poslikave zunanjščin cerkva na Slovenskem*, diplomsko delo, Ljubljana 1991, tipkopis.
- Milan Šagadin: *Poselitvena slika rimskega podeželja na Gorenjskem*, Kranjski zbornik, 1995, Kranj 1995.
- France Stelè: *Politični okraj Kamnik*, Ljubljana 1929; *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*, Ljubljana 1969; MAS II, Ljubljana 1937.
- Stane Stražar: *Črni graben, Od Prevoj do Trojan*, Lukovica 1985.
- Ferdinand Šerbelj: *Sv. Primož nad Kamnikom*, Kamnik 1995.
- Mojca Uršič: *Jernej iz Loke*, Ljubljana 1987, magistrsko delo, tipkopis.
- Tanja Zimmermann: *Stensko slikarstvo poznega 13. in 14. stoletja na Slovenskem*, doktorska disertacija, Ljubljana 1996, tipkopis.
- Olga Zupan: *Srednjeveško stensko slikarstvo 1965 - 1985*, Varstvo spomenikov, 28, Ljubljana 1986.
- Josip Žontar: *Zgodovina mesta Kranja*, Kranj 1982.
- Majda Žontar: *Razvoj poštnega prometa na Gorenjskem do prve svetovne vojne*, PTT Arhiv, Beograd 1978-79.

Viri slikovnega gradiva:

N. Leben, B. Jesenko Filipič, J. Fink, dokumentacija ZVNKD Kranj

FIGURAL MURALS IN THE GORENJSKA AREA RECENT DISCOVERIES

This article discusses the material on figural murals discovered in recent years during the renovation of the ecclesiastical monuments in the Gorenjska area, which was professionally supervised by the Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine [Institute for the Protection of the Natural and Cultural Heritage] in Kranj. The monuments are presented in chronological order according to approximate datings. Significant new features which were of importance for the development of the construction of the individual monuments are also mentioned.

The majority of the mediaeval frescoes have already been recorded and evaluated, here only the new scenes discovered during restoration work – e.g. the Crucifixion in the presbytery of the succursal church of Sv. Ožbolt at Zgornje Jezerško, Saint Florian in the succursal church of Sv. Nikolaj in Mevkuž or the central part of the fresco with the scene of the Crucifixion in the parish church of Sv. Mihael at Dovje – are described. Two additions have been made to the long list of murals by Jernej of Loka: The Procession of the Magi in the succursal church of Sv. Janez Kersnik at Spodnji Otok and Saint Christopher on the succursal church of Sv. Nikolaj in Spodnje Bitnje.

There are more extensive murals dating from the 17th century. They have a number of common features: the mediaeval iconographic concept, the painting on fresh plaster and the style of Alpine Mannerism, with rare more modern effects from Italian and Dutch painting. The most common scene is that of the patron saint of travellers, Saint Christopher (Zalog, Krašnja – lateral facade, Šentožbolt) and other saints (Lom, Moste pri Komendi) and depictions of scenes from the lives of the Virgin and Jesus (Kamna gorica, Stražišče, Krašnja – front facade). The only exceptional painting is the mural on the facade of the rectory mansion in Radovljica with its humanistic subject. The artists are unknown, but there could be connections through the workshops. This it could be the workshop which painted the presbytery of the church of Our Lady at Crngrob in 1644 to which we might also attribute the murals in the presbytery in Lom.

The material from the 18th century is less extensive. There is mention of the frescoes on the posting station at Spodnji Otok and the mural in the north chapel of the succursal church of Sv. Janez Kersnik at Zgornji Otok; from the transition to the 19th century we should mention the painting in the Layer house in Kranj and the fresco of the Immaculata in Lahovče.

Pictorial material:

1. Succursal church of sv. Ožbolt in Zgornje Jezersko: *Crucifixion*, mid-14th century
2. Succursal church of sv. Radegunda at Breg near Žirovnica: *The Annunciation*, Master of the Žiganja vas, second decade of the 15th century
3. Succursal church of sv. Nikolaj in Mevkuž: *Saint Gertrude*, Master Bolfgang, c. 1465
4. Succursal church of sv. Nikolaj in Mevkuž: *Saint Primus*, Master Bolfgang, c. 1465
5. Succursal church of sv. Nikolaj in Mevkuž: *Saint Florian*, Bolfgang's workshop, c. 1465
6. Parish church of sv. Mihael at Dovje: *The Crucifixion*, *Veronika's Shroud* and *The Lamentation*, Carinthian painter, mid-15th century
7. Succursal church of sv. Janez Kersnik in Spodnji Otok: *The Procession of the Magi*, Jernej of Loka, 1525 to 1530
8. Succursal church of sv. Nikolaj in Spodnje Bitnje: *Saint Christopher*, Jernej of Loka, after 1530
9. Radovljica Castle: *Sundial*, unknown painter, 1565
10. Parish church of sv. Ožbolt in Šentožbolt: *Saint Christopher*, unknown painter, 16/17th century
11. Parish church of sv. Tomaž in Krašnja: *Saint Christopher*, unknown painter, 17/18th century
12. Succursal church of sv. Mihael in Zalog: *Saint Christopher*, unknown painter, 17th century
13. Parish church of sv. Tomaž in Krašnja: *The Passion*, unknown painter 17/18th century
14. Parish church of sv. Katarina in Lom: painting of the vault, by the workshop which painted the presbytery at Crngrob, second quarter of the 17th century
15. Parish church of sv. Katarina in Lom: *The Virgin of the Rosary*, by the workshop which painted the presbytery at Crngrob, second quarter of the 17th century
16. Parish church of sv. Katarina in Lom: *Saint Margaret*, by the workshop which painted the presbytery at Crngrob, second quarter of the 17th century
17. Parish church of sv. Trojice in Kamna Gorica: *Jesus Meets His Mother*, unknown painter, mid-17th century
18. Succursal church of sv. Sebastjan in Moste near Komenda: painting of the south facade, *Sv. Sebastian*, unknown painter, 17/18th century
19. Chapel of Saint Peter in Stražišče near Kranj: *The Annunciation (The Virgin Mary)*, unknown painter, after 1645
20. Chapel of Sv. Peter in Stražišče near Kranj: *The Annunciation (The Angel)*, unknown painter, after 1645
21. Posting station at Zgornji Otok: *Saint Florian and the Immaculata*, unknown painter, 18th century
22. Parish church of sv. Florjan in Lahovče: *The Immaculata*, Layer's circle, 185?

Photographic credits:

N. Leben, and B. Jesenko Filipič, J. Fink, ZVNKD documentation in Kranj